

تأثیر هزینه‌های نظامی و مصرفی دولت بر رشد اقتصادی کشورهای منطقه خلیج فارس

ناصر پورصادق^۱؛ علی کاشمیری^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۴/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۱/۲۰

چکیده

از آنجایی که کشورهای منطقه خلیج فارس در سال‌های اخیر به تجهیز بیشتر توان دفاعی از طریق افزایش مخارج نظامی خود پرداخته‌اند، موضوع اقتصاد دفاع به یک بحث مهم و قابل توجه در منطقه مبدل گردیده است. با توجه به آنکه تجهیز نظامی هر یک از کشورهای منطقه می‌تواند هر دو اثر مثبت یا منفی را بر اقتصاد و نیز منطقه داشته باشد، لذا تقویت توان نظامی یک کشور می‌تواند برای دیگر کشورها، موضوع قابل مطالعه و مهمی به‌شمار آید. با اذعان به موارد فوق، تحقیق حاضر به روش توصیفی و تحلیل رگرسیون با استفاده از مدل پنل تأثیر متغیرهای هزینه‌های نظامی و مصرفی دولت بر روی رشد اقتصادی کشورهای منتخب منطقه خلیج فارس (ایران، عراق، کویت، بحرین، عمان، قطر، امارات متحده عربی و عربستان سعودی) طی سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۰۴ میلادی، مورد مطالعه قرار گرفته است. هدف اصلی تحقیق بررسی تأثیر هزینه‌های نظامی و مصرفی دولت بر رشد اقتصادی کشورهای منطقه خلیج فارس است. بر اساس نتایج به‌دست آمده تأثیر مخارج مصرفی دولت بر رشد اقتصادی ایران نسبت به کشورهای نظیر عربستان، امارات متحده عربی و عراق در سطح پایینی بوده است و از طرفی هزینه‌های نظامی کشورها اثری منفی بر رشد اقتصادی منطقه داشته است؛ ولی با توجه به اینکه اثر هزینه‌های نظامی تنها ایران بر رشد اقتصادی این کشور مثبت و معنی‌دار است و تأثیر هزینه‌های نظامی سایر کشورها بر رشد اقتصادی آن‌ها منفی است، می‌توان نتیجه گرفت که ایران در تخصیص مخارج نظامی دولت نسبت به مصرفی موفق‌تر از دیگر کشورها عمل کرده است.

کلیدواژه‌ها: مخارج نظامی، هزینه‌های مصرفی دولت، رشد اقتصادی، کشورهای حوزه خلیج فارس.

^۱ دانشیار دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی و نویسنده مسئول (رایانامه:

dr.naser.poursadegh@gmail.com)

^۲ دانش‌آموخته دکتری اقتصاد مالی

مقدمه

از دیدگاه کلان اقتصادی، اقتصاد دفاع به تاثیر مخارج دفاعی بر متغیرهایی همانند تولید ملی و رشد اقتصادی می‌پردازد و از دیدگاه خرد اقتصادی موضوعاتی چون تحلیل پایگاه‌های نظامی، برنامه‌های همکاری دفاعی بین کشورها، قراردادهای تهاثری تسلیحات نظامی، تعیین قیمت قراردادهای نظامی با نگرش سود و بالاخره کنترل قراردادها را مورد توجه قرار می‌دهد. در مباحث اقتصادی از امنیت و دفاع به‌عنوان یک کالای عمومی بحث می‌شود. از این‌رو امروزه اقتصاد دفاع در اقتصاد بخش عمومی جایگاه خاصی پیدا کرده است. از طرفی با توجه به اثرات خارجی دفاع، تقویت توان نظامی یک کشور برای دیگر کشورها حائز اهمیت است، به این معنی که مسلح شدن یک کشور برای دیگر کشورها می‌تواند تبعات مثبت یا منفی به همراه داشته باشد. همچنین تقویت توان نظامی یک کشور با توجه به آنکه بخشی از هزینه‌های دولتی را برای تولید امنیت به خود اختصاص می‌دهد، می‌تواند بر رشد اقتصادی همان کشور نیز تاثیر گذاری مثبت یا منفی داشته باشد.

در حال حاضر با توجه به وجود پیمان منع سلاح‌های هسته‌ای در جهان و هم‌زمانی آن با گسترش اتمی برخی کشورها از یک‌طرف و موقعیت استراتژیک منطقه خلیج فارس، اهمیت مقوله امنیت و دفاع در این منطقه شده است. در توجیه این امور، سلاح‌های زیادی ساخته و خریداری می‌شوند. تامین این هزینه‌ها در شرایطی است که بعد از دوران جنگ سرد همگان انتظار برقراری صلح و آرامش را داشتند. همچنین در سال‌های اخیر اقتصاددانان در کشورهای روبه‌توسعه و توسعه‌یافته، سعی به درک ارتباط صنایع دفاعی با رشد و شکوفایی اقتصاد داخلی خود داشته‌اند. در این میان می‌توان به مطالعات انجام شده در کشورهای یونان، ترکیه، آمریکا، انگلستان و ... اشاره کرد. در حوزه خلیج فارس نیز با توجه به بی‌ثباتی سیاسی منطقه و با عنایت به تلاش‌های جمهوری اسلامی ایران برای رسیدن به رشد و توسعه اقتصادی، مطالعه چنین تاثیراتی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. در راستای بررسی موضوع مورد مطالعه، فرض می‌شود که تاثیر نیروی نظامی و مخارج دفاعی بر رشد اقتصادی هر یک از کشورهای حوزه خلیج فارس متفاوت از یکدیگر است. لذا این تحقیق در صدد است تا به دو سوال اصلی ذیل پاسخ دهد:

۱. تاثیر هزینه‌های نظامی دولت بر رشد اقتصادی کشورهای منطقه خلیج فارس چگونه است؟
۲. تاثیر هزینه‌های مصرفی دولت بر رشد اقتصادی کشورهای منطقه خلیج فارس چگونه است؟

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

رابرت بارو^۱ به‌عنوان یکی از پیشگامان اقتصاد کلان نئوکلاسیک، مدل رشد اقتصادی را در سال ۱۹۹۱ ارائه نمود. در تحقیقات بعدی مدل بارو توسط خان و حبیب‌اله^۲ (۲۰۰۰) تعدیل شده و به‌منظور نشان دادن تأثیر هزینه‌های دفاعی بر رشد اقتصادی مورد استفاده قرار گرفت. در این مقاله با استفاده از مدل تعدیل یافته بارو به روش داده‌های ترکیبی^۳ تأثیر متغیرهایی نظیر هزینه‌های نظامی دولت، هزینه‌های مصرفی دولت بر رشد اقتصادی کشورهای حوزه خلیج‌فارس (بحرین، ایران، عراق، کویت، عمان، قطر، عربستان سعودی و امارات متحده عربی) مورد بررسی قرار گرفته است. الگوی مورد استفاده در این مقاله به صورت زیر است:

$$GDP = Mili\ exp + Mili\ lab + Cons\ exp$$

در مدل مورد بررسی این مطالعه، متغیر $Mili\ exp$ مخارج نظامی دولت برحسب درصدی از GDP را در کشورهای مورد بررسی نشان می‌دهد. متغیر $Mili\ lab$ نسبت نیروی دفاعی (DF) به کل نیروی کار (N)، متغیر $Cons\ exp$ بیانگر مخارج مصرفی دولت برحسب درصدی از GDP در کشورهای حوزه خلیج‌فارس و متغیر GDP بیانگر نرخ رشد تولید ناخالص داخلی کشورهای حوزه خلیج‌فارس برحسب دلار به قیمت ثابت سال ۲۰۰۰ میلادی است.

دوره زمانی مورد مطالعه سال‌های (۲۰۱۵-۲۰۰۴) میلادی است. الگوی مورد نظر در دو حالت برآورد شده است؛ در حالت اول اثر مخارج نظامی و مصرفی دولت بر رشد اقتصادی برای گروه کشورهای حوزه خلیج‌فارس برآورد شده است. همچنین در حالت دوم نیز اثر متغیرهای مذکور برای هر یک از کشورها بر رشد اقتصادی برآورد شده است و سپس مورد مقایسه قرار گرفته‌اند.

پیشینه‌شناسی پژوهش

چارلز جی هیچ و رولند مک کین^۴ در سال ۱۹۶۰ با انتشار سه کتاب "اقتصاد دفاع در دوران تسلیحات هسته‌ای" به اولین مفاهیم کارایی تخصیص در بخش دفاعی پرداختند. همچنین "تسلیحات نظامی و ناامنی" نوشته لوییس اف - ریچاردسون^۵ در سال ۱۹۶۰ که مدل خود را در

¹ Robert Barro

² Barro, Robert J., (1991), Economic Growth in a Cross-Section of Countries, Quarterly Journal of Economics, 106 (2), 407-443.

³ Khan, Habibullah & Yim Yap Wei (2000).

⁴ Panel Data

⁵ Charles J. Hitch and Roland McKean (1960).

⁶ Lewis F. Richardson (1960).

خصوص مسابقات تسلیحاتی بیان کرده بود و "راهبرد برخورد" نوشته توماس شلینگ^۱ (۱۹۶۰) که در آن از نظریه بازی‌ها به منظور مطالعه مسائل برخورد و دفاع استفاده کرده بود، اولین توجه عمومی را در این زمینه به خود جلب کردند. مطالعات بنویت^۲ (۱۹۷۸-۱۹۷۳) تاثیر عمده‌ای بر بیشتر بررسی‌های انجام گرفته در زمینه ارتباط بین بخش دفاعی و رشد اقتصادی در دهه‌های گذشته داشته است. هر چند مدل نظری او بر این امر تاکید دارد که اثر هزینه‌های نظامی بر رشد اقتصادی منفی است، اما بررسی‌های اقتصادسنجی وی بر پایه روش مقطع زمانی برای ۴۴ کشور توسعه‌یافته طی دوره ۱۹۶۵-۱۹۵۰ نشان داد که معمولاً کشورهای دارای بار دفاعی سنگین از بیشترین نرخ رشد اقتصادی برخوردار بوده و بالعکس کشورهای با هزینه دفاعی اندک، پایین‌ترین نرخ رشد اقتصادی را داشته‌اند. مطالعات وی به‌عنوان مطالعات اولیه تأثیرگذاری بخش نظامی بر رشد اقتصادی، قلمداد می‌شوند. در این راستا، مطالعات بسیاری در ادامه تحقیقات صورت گرفته است. جدول زیر (جدول شماره ۱) نمونه‌ای از این قبیل مطالعات در سال‌های اخیر را نشان می‌دهد:

جدول ۱. مطالعات در خصوص رابطه رشد اقتصادی و متغیرهای کلان اقتصادی با متغیرهای دفاعی و نظامی

مرجع	مدل، نمونه، دوره زمانی	نتایج عمده
کارسما و رتشلر (۲۰۰۴) ^۳	مدل غیرخطی رشد سولو، آمریکا، ۱۹۲۹-۱۹۹۹	اثر مخارج دفاعی بر رشد اقتصادی در سطح پایین تر هزینه‌های دفاعی مثبت است و در سطوح بالای مخارج دفاعی، این اثر مثبت مشاهده نشده است.
کاراگول و پالاز (۲۰۰۴) ^۴	مدل گرینجر، ترکیه، ۱۹۹۵-۲۰۰۰	مخارج دفاعی بر رشد اقتصادی اثر منفی دارد.
کولياس، ناکساکیس و زارانگاس (۲۰۰۴) ^۵	مدل گرینجر، قبرس، ۱۹۶۶-۱۹۹۹	اثری آنی میان هزینه‌های دفاعی و رشد اقتصادی وجود دارد.
کلین (۲۰۰۴) ^۶	مدل عرضه و تقاضا، پرو، ۱۹۷۰- ۱۹۹۶	اثر مخارج دفاعی بر رشد اقتصادی منفی است.

¹ Thomas Schilling (1960).

² Benoit (1973,1978).

³ Cuaresma & Reitschuler (2004)

⁴ Karagol & Palaz (2004)

⁵ Kollias, Naxakis & Zarangas (2004)

⁶ Klein (2004)

مرجع	مدل، نمونه، دوره زمانی	نتایج عمده
یل دریم، سزگین و اوکال (۲۰۰۵) ^۱	مدل فدر، ترکیه و شرق میانه، ۱۹۸۹-۱۹۹۹	بخش دفاعی، بهره‌ورتر از بخش مصرفی خانوار است.
لی، هوآنگ و یانگ (۲۰۰۵) ^۲	مدل گرینجر، چین، ۱۹۵۲-۲۰۰۰	مخارج دفاعی منجر به رشد اقتصادی می‌شوند.
کاشمری (۱۳۸۵ هـ.ش)	مدل رشد اقتصادی ایران	تأثیر مخارج دفاعی بر رشد اقتصادی ایران مثبت است.
پورصادق، کاشمری و افتخاری (۱۳۸۶ هـ.ش)	مدل عرضه، ایران	تأثیر واقعه ۱۱ سپتامبر و جنگ تحمیلی بر اقتصاد ایران منفی است.
حسنی و کاشمری (۱۳۸۶ ش)	مدل عرضه، ایران	اثر مخارج دفاعی بر رشد اقتصادی مثبت است.
حسنی و عزیزنژاد (۱۳۸۶ ش)	مدل عرضه و تقاضا، ایران	تأثیر مستقیم هزینه‌های دفاعی بر رشد اقتصادی و نیز اثرات غیرمستقیم آن بر روی پس‌انداز و موازنه تجاری، منفی است.
حسنی و کاشمری (۱۳۸۷ ش)	مدل رشد و بهره‌وری فدر، ایران	اثر مخارج دفاعی بر مصرف بخش خصوصی منفی است.
ویجبرا و وب ^۳ (۲۰۱۱)	مدل رشد اقتصادی جنوب آسیا	مقدار تأثیر مخارج نظامی بر رشد اقتصادی بسیار کم است.
دان، نیکولادیو ^۴ (۲۰۱۲) (۲۰۱۲)	مدل پنل (ترکیبی) برای منطقه اروپا	هزینه‌های نظامی منجر به رشد اقتصادی نشده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌ها

در این بخش با استفاده از روش تخمین پنل برای مدل ارایه شده، آنالیز داده‌ها در دو قسمت گروه کشورها و نیز به شکل انفرادی آمده است. در مباحث اقتصادسنجی، مجموعه داده‌های ترکیبی شامل مشاهداتی برای چندین بخش می‌باشند که در طی زمان‌های مختلف جمع‌آوری شده‌اند.

¹ Yildirim, Sezgin & Ocal (2005)

² Lai, Hunag & Yang (2005)

³ Wijeweera & Web (2011)

⁴ Dunne & Nikolaidou (2012)

یعنی یک مدل داده‌های ترکیبی حاوی اطلاعاتی در زمان و مکان است که شامل N مؤلفه (در اینجا عدد ۸) در T دوره زمانی (در اینجا عدد ۱۲) می‌باشد. می‌توان از داده‌های ترکیبی برای مواردی که مسائل را نمی‌توان صرفاً به صورت سری زمانی یا برش‌های مقطعی که بررسی شده‌اند، بهره گرفت. همچنین داده‌های ترکیبی حاوی اطلاعات بیشتر، تنوع گسترده‌تر و هم‌خطی کمتر میان متغیرها بوده و در نتیجه کاراتر می‌باشند. از طرفی امکان طراحی الگوهای رفتاری پیچیده‌تری نیز با استفاده از این گونه مدل‌ها میسر می‌شود.

برآورد مدل برای گروه کشورها

مدل برآورد شده برای گروه کشورهای حوزه خلیج فارس در دوره مورد بررسی سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۰۴ به صورت جدول شماره ۲ در ذیل ارائه شده است:

جدول ۲. نتایج تخمین مدل سنجی تولید ناخالص داخلی (دوره زمانی ۲۰۱۵-۲۰۰۴، حوزه خلیج فارس)

آماره t	ضرایب	
۴/۸۵	۴/۲۰	عرض از مبدا
۳/۲۵	-۰/۱۱	مخارج نظامی دولت
۲/۸۲	۰/۴۲	مخارج مصرفی دولت
۰/۸۸		Adjusted R-Square
۱/۹۹		D.W

نتایج حاصل از مدل فوق در جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که هزینه‌های نظامی اثری منفی بر رشد اقتصاد این کشورها داشته است، به نحوی که در ازای یک واحد افزایش در مخارج نظامی، رشد تولید ناخالص داخلی در کشورهای مورد بررسی ۰/۱۱ واحد کاهش می‌یابد. دلیل این امر را می‌توان اختصاص بودجه‌های کلان از سوی این کشورها برای واردات تولیدات دفاعی از کشورهای تولیدکننده این نوع کالاها ذکر کرد (به‌طوریکه در جدول شماره ۳ ارائه خواهد شد، در گروه کشورها تنها ایران به دلیل انجام سرمایه‌گذاری‌های موثر نظامی توانسته است از رابطه مثبت این هزینه با رشد اقتصادی برخوردار شود).

همچنین هزینه‌های مصرفی دولت اثر مثبتی بر رشد اقتصادی کشورهای مورد بررسی داشته است به نحوی که افزایش یک واحدی مخارج مصرفی دولت در این کشورها، نرخ رشد اقتصادی را به‌طور متوسط ۰/۴۲ واحد افزایش می‌دهد. این نتیجه مطابق با مبانی نظری رشد اقتصادی نیز می‌باشد.

با توجه به آماره t ملاحظه می‌شود که کلیه ضرایب معنی‌دار هستند و ضریب تعیین تعدیل شده بیانگر قدرت توضیح دهنده‌گی خوب مدل است. همچنین ضریب آماره دوربین واتسون نیز بیانگر عدم وجود خودهمبستگی بین متغیرهای الگو می‌باشد.

برآورد الگو برای کشورهای منتخب به صورت انفرادی

در این بخش مدل مورد بررسی برای هر یک از کشورهای حوزه خلیج فارس به صورت مجزا برآورد شده است. نتایج به دست آمده برای هشت کشور بحیرین، ایران، عراق، کویت، عمان، قطر، عربستان سعودی و امارات متحده عربی مورد مطالعه به صورت جدول شماره ۳ در ذیل ارائه شده است:

جدول ۳. نتایج تخمین مدل سنجی تولید ناخالص داخلی (دوره زمانی ۲۰۱۵-۲۰۰۴، به تفکیک کشوری)

کشور	عرض از مبدا	مخارج نظامی دولت	مخارج مصرفی دولت
ایران	۲/۰۲ (۳/۰۸)	۰/۰۹ (۴/۰۵)	۰/۵۶ (۲/۰۹)
عربستان	۱/۰۸ (۲/۹۱)	-۰/۲۰ (۳/۸۲)	۰/۶۲ (۲/۱۷)
امارات متحده عربی	۱/۸۵ (۲/۶۵)	-۰/۱۰ (۳/۴۲)	۰/۵۸ (۲/۵۰)
عراق	۴/۰۸ (۲/۸۶)	-۰/۲۵ (۲/۹۵)	۰/۶۰ (۳/۰۶)
قطر	۲/۱۱ (۳/۰۲)	-۰/۱۱ (۳/۵۲)	۰/۴۵ (۲/۱۹)

کشور	عرض از مبدا	مخارج نظامی دولت	مخارج مصرفی دولت
کویت	۳/۰۱ (۲/۰۹)	-۰/۰۹ (۴/۲۰)	۰/۳۸ (۳/۰۸)
بحرین	۲/۰۴ (۲/۹۵)	-۰/۰۸ (۳/۷۰)	۰/۴۲ (۳/۱۹)
عمان	۱/۹۸ (۱/۹۹)	-۰/۰۳ (۲/۵۶)	۰/۵۳ (۲/۵۴)

اعداد داخل ( ) آماره t هستند

با بررسی وضعیت کشورهای حوزه خلیج فارس به صورت انفرادی ملاحظه می شود تنها کشوری که در آن هزینه های نظامی طی دوره مذکور اثر مثبتی بر رشد اقتصادی داشته، جمهوری اسلامی ایران است. دلیل این امر را می توان استفاده از هزینه های نظامی در بخش تحقیقات و آموزش در سال های گذشته برشمرد که در سال های اخیر اثرات مثبت آن نمایان شده است. در سایر کشورهای حوزه خلیج فارس هزینه های نظامی اثری منفی بر رشد اقتصادی آن ها داشته است و این اثر منفی برای کشور عراق (۰/۲۵) بیش از سایر کشورها بوده است.

همچنین اثر مخارج مصرفی دولت بر رشد اقتصادی هر یک از کشورهای حوزه خلیج فارس مثبت بوده که بیانگر هم سویی آن با نتیجه به دست آمده برای گروه کشورهای مورد نظر است. تأثیر مخارج مصرفی دولت بر رشد اقتصادی در کشور عربستان (۰/۶۲) در بین کشورهای منتخب بالاتر از همه بوده است.

نتیجه گیری و پیشنهاد

الف) نتیجه گیری

بر اساس نتایج به دست آمده از آنالیز داده ها و برآورد الگوی مربوط به رشد اقتصادی برای کشورهای منتخب خلیج فارس در قالب گروه کشورها و کشورها به طور انفرادی، می توان دریافت که اثر هزینه های مصرفی دولت بر رشد اقتصادی در هر دو حالت مثبت بوده اما اثر هزینه های دفاعی متفاوت می باشد؛ به نحوی که در جمهوری اسلامی ایران اثر این متغیر بر رشد اقتصادی مثبت و در سایر کشورها منفی می باشد.

با توجه به آنکه این تحقیق، تاثیر مخارج دفاعی بر رشد اقتصادی هر یک از کشورهای حوزه خلیج فارس را متفاوت از یکدیگر فرض نموده است؛ لذا می‌توان بر اساس آنالیزهای انجام شده، نتایج ذیل را ارائه نمود:

با توجه به اثر مثبت متغیر هزینه‌های نظامی بر رشد اقتصادی در ایران، می‌توان نتیجه گرفت که جمهوری اسلامی ایران در استفاده از این متغیر موفق‌تر از سایر کشورهای مورد مطالعه عمل کرده است. همچنین با توجه به اثر منفی و نسبتاً بالای متغیرهای هزینه‌های نظامی بر رشد اقتصادی کشورهای عربستان و عراق، می‌توان عنوان کرد که این کشورها در استفاده از این عوامل نسبت به سایر کشورها ضعیف‌تر عمل کرده‌اند و نیز اثر هزینه‌های نظامی در گروه کشورهای حوزه خلیج فارس بر رشد اقتصادی طی دوره مورد مطالعه منفی است. با توجه به اینکه اثر مذکور در مورد ایران مثبت است، می‌توان نتیجه گرفت که غیر از جمهوری اسلامی ایران، سایر کشورهای مورد مطالعه سرمایه‌گذاری چندانی در امر مولد ساختن این هزینه نداشته و صرفاً اقدام به واردات کرده‌اند، ولی با توجه به آنکه تأثیر مخارج مصرفی دولت بر رشد اقتصادی ایران نسبت به کشورهای نظیر عربستان، امارات متحده عربی و عراق در سطح پایینی بوده است، می‌توان نشان داد که کشورهای مذکور در تخصیص مخارج مصرفی دولت موفق‌تر از ایران عمل کرده‌اند.

(ب) پیشنهاد

مطابق نتایج به‌دست آمده درخصوص مطالعه تطبیقی کشورهای حوزه خلیج فارس از لحاظ تأثیر مخارج نظامی، مخارج مصرفی دولت بر رشد اقتصادی می‌توان پیشنهادات ذیل را برای جمهوری اسلامی ایران ارائه کرد:

- تخصیص مخارج مصرفی دولت باید با دقت و مدیریت بهتر صورت گیرد تا اثر آن بر رشد اقتصادی در بین کشورهای منطقه خلیج فارس از جایگاه اول برخوردار شود.
- رعایت حد بهینه در مخارج نظامی و تخصیص آن به بخش‌های مولد و تحقیقاتی بیشتر مورد توجه قرار گیرد تا اثر مثبت آن بر رشد اقتصادی تقویت شده و رتبه خوب کشور در بین کشورهای منطقه همچنان حفظ شود.

منابع و مأخذ

الف) منابع فارسی

- حسنی صدرآبادی، محمدحسین، عزیز نژاد، صمد (۱۳۸۶). «هزینه دفاعی و تاثیر آن بر رشد اقتصادی ایران»، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، سال نهم، شماره ۳۰، صص ۲۱۲-۱۹۳.
- حسنی صدرآبادی، محمدحسین؛ کاشمیری، علی (۱۳۸۶). «تاثیر مخارج نظامی بر رشد اقتصادی ایران»، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک دانشگاه عالی دفاع ملی، سال ۳، شماره ۲۴.
- حسنی صدرآبادی، محمدحسین؛ کاشمیری، علی (۱۳۸۷). «تاثیر هزینه‌های غیرمستقیم دفاعی بر مصرف خصوصی در ایران»، فصلنامه مطالعات اقتصادی دانشگاه تربیت مدرس، جلد ۸، شماره ۲.
- کاشمیری، علی (۱۳۸۵). بررسی تاثیر مخارج دفاعی بر رشد اقتصادی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، اراک: دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک.
- کاشمیری، علی؛ پورصادق، ناصر؛ افتخاری اصغر (۱۳۸۶). «تاثیر واقعه ۱۱ سپتامبر و جنگ تحمیلی بر اقتصاد ایران»، فصلنامه مدیریت نظامی دانشگاه افسری امام علی (ع)، جلد ۴، شماره ۲۸.

ب) منابع انگلیسی

- Al-Yousif, Yousif Khalifa. (2002). Defense spending and economic growth: Some empirical evidence from the Arab Gulf region. *Defence and Peace Economics*, 13(3), 187-197.
- Atesoglu, H Sonmez. (2002). Defense Spending Promotes Aggregate Output in the United States: Evidence from Cointegration Analysis. *Defence and Peace Economics*, 13(1), 55-60.
- Athanassiou, Emmanuel, Kollias, Christos, Nikolaidou, Eftychia, & Zografakis, Stavros. (2002). Greece: Military Expenditure, Economic Growth, and the Opportunity Cost of Defense: Citeseer.
- Barro, Robert J., (1991), Economic Growth in a Cross-Section of Countries, *Quarterly Journal of Economics*, 106 (2), 407-443.

- Batchelor, Peter, Dunne, J Paul, & Saal, David S. (2000). Military spending and economic growth in South Africa. *Defence and peace economics*, 11(4), 553-571.
- Benoit, Emile. (1973). Defense and economic growth in developing countries.
- Benoit, Emile. (1978). Growth and defense in developing countries. *Economic Development and Cultural Change*, 271-280.
- Cuaresma, Jesus Crespo, & Reitschuler, Gerhard. (2004). A nonlinear defencegrowth nexus? Evidence from the US economy. *Defence and Peace Economics*, 15(1), 71-82.
- Dunne, Paul, Nikolaidou, Eftychia. (2012). Defence spending and economic growth in the EU15. *Defence and Peace Economics*, 23(6), 537-548.
- Dunne, Paul, Nikolaidou, Eftychia, & Roux, Andre. (2000). Defence spending and economic growth in South Africa: A supply and demand model. *Defence and peace economics*, 11(4), 573-585.
- Dunne, Paul, Nikolaidou, Eftychia, & Vougas, Dimitrios. (2001). Defence spending and economic growth: A causal analysis for Greece and Turkey. *Defence and Peace Economics*, 12(1), 5-26.
- Hitch, Charles Johnston, & McKean, Roland N. (1960). The economics of defense in the nuclear age.
- Karagol, Erdal, & Palaz, Serap. (2004). Does defence expenditure deter economic growth in Turkey? A cointegration analysis. *Defence and Peace Economics*, 15(3), 289-298.
- Khan, Habibullah, & Yap, Wei Yim. (2000). Defense spending and economic growth: Further evidence with the ASEAN data. *Business and behavioral sciences track section of economics and economic geography*, 7(9), 28.
- Klein, Samuel. (2004). The case of visceral fat: argument for the defense. *The Journal of clinical investigation*, 113(11), 1530-1532.

- Kollias, C, & Naxakis, C. L. Zarangas (2004), Defence Spending and Growth in Cyprus: a Causal Analysis. *Defence and Peace Economics*, 15(3), 299-307.
- Kollias, Christos, & Makrydakis, Stelios. (2000). A note on the causal relationship between defence spending and growth in Greece: 1955–93. *Defence and Peace Economics*, 11(1), 173-184.
- Lai, Chung; Nang, Huang, Bwo, Nung, & Yang, Chin,Wei. (2005). Defense spending and economic growth across the Taiwan straits: a threshold regression model. *Defence and Peace Economics*, 16(1), 45-57.
- Morales-Ramos, Eduardo. (2002). Defence R&D expenditure: The crowding-out hypothesis. *Defence and peace economics*, 13(5), 365-383.
- Murdoch, James, & Sandler, Todd. (2002). Civil wars and economic growth: a regional comparison. *Defence and Peace Economics*, 13(6), 451-464.
- Ram, Rati. (1995). Defense expenditure and economic growth. *Handbook of defense economics*, 1, 251-274.
- Richardson, Lewis Fry. (1960). *Arms and insecurity: A mathematical study of the causes and origins of war*, Boxwood Press.
- Sezgin, Selami. (2001). An empirical analysis of turkey's defencegrowth relationships with a multiequation model (1956–1994). *Defence and Peace Economics*, 12(1), 69-86.
- SIPRI yearbook. (2012), Stockholm International Peace Research Institute, sources and methods for SIPRI military expenditure data, SIPRI military expenditure and arms production project.
- Wijeweera, Albert, & Webb, Matthew J. (2011). Military spending and economic growth in South Asia: A panel data analysis. *Defence and Peace Economics*, 22(5), 545-554.
- World Military Expenditure. (2005), Coordinational Office for the Decade to Overcome Violence, world Council of Churches, Geneva, Switzerland.

- Yildirim, Jülide, Sezgin, Selami, & Öcal, Nadir. (2005). Military expenditure and economic growth in Middle Eastern countries: a dynamic panel data analysis. *Defence and Peace Economics*, 16(4), 283-295.

Archive of SID